

GAZİ M. KEMAL ATATÜRK VE KÜLTÜR MESELELERİ

Prof. Dr. AFETİNAN

Bir ecnebi muharrir, bir gün bana dedi ki :

“Atatürk hakkında, onu yakından tanıyanların hâtıraları yazıyor, siz bunlar için ne düşünüyorsunuz?”

Ona şöyle cevap vermiştim:

“Atatürk’ü bir çok kimseler tanımış, yanında muhitinde bulunmuştur, fakat herkes kendi görüşüne göre hâtıralarını tesbit etmektedir ve bunlar ayrı ayrı değer taşırlar. Onun için, aynı olaylar üzerinde bir çok görüşleri bir araya toplamak ve bir tarih metodu süzgecinden geçirmek gerektir. Bunu ise istikbalin müverrihi yapacaktır”.

Atatürk’ün asker, sivil arkadaşları ile onu tanıyanların fikir ve eserleri üzerine yazdıkları değerli hâtıra ve yazıların yayınlandığı bu Belleten sayısında çıkacak bu yazımda gayem şudur:

Her vesile ile üzerinde durmak istediğim nokta, Atatürk’ün fikir ve kültür hayatı üzerinde bildiklerimi, işittiklerimi ve kendisinden aynen not ettiğim yazıları yayınlamaktır. Bu kısmın en az işlenmiş olduğunu sanıyorum. Ancak, bu mevzulara ne için önem verdiğimi anlatmak için, okuyucularımın sabrına güvenerek biraz bizim neslin hususiyetlerinden bahsedeceğim.

Bizim nesil, “M. Kemal Paşa” adını bir kurtuluş sembolü olarak tanıdı. Çocukluğumuzun en mâsum ve heyecanlı devirlerinde, Anadolu’nun istiklâl savaşı içinde, o çetin günlerin sona ermesine dua ederek, ilkokul sıralarında bir şeyler öğrenmiye çalıştık. Büyük anne ve babalarımızın kutsal tanıdığı bir padişaha karşı, babamızın isyan duygularına şahit olarak, onu “Kuvayı Milliye” hareketine katılmış bulduk. Asırların yaşattığı Türk - Osmanlı devletinin çöküntüsünün sarsıntıları içinde büyüdük. Öyle bir nesle mensup olduk ki, millî heyecanı aile, şehir ve vatan muhitinde en derinden hissettik. Bunu askerî bir zafer ve Cumhuriyet devri takip etti. Bursa Kız Öğretmen Okulunda iken, Lozan sulh muahedesini mektep sıralarında takip ettik ve Cumhuriyetin ilânını yine bir öğrenci olarak şenlikle kutla-

dık. 1925 yılının sonbaharında henüz üç haftalık bir öğretmen iken, şapka giyerek, İzmir'de Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal'i karşıladığımız vakit, bir vatan kurtarıcısını yakından görmek ve sözlerini işitmekle mutluluk duyan, bir aydınlar zümresi içinde idim. Bu tarihten sonra yine bir öğrenci olarak İsviçre'de ve İstanbul'da Fransız mektebinde okurken, Türk okullarında edindiğim bilgilerime yabancı kitaplardan öğrendiklerimi ekledim. Millî tarihim ve millî kültürümüz hakkında bir çok istifhamlarla fikrim doluyordu. Bunların çözülmesini, o kültür muhitlerinde bulamadım. Fırsat buldukça Gazi M. Kemal'e bu tereddütlerimin hallini sorardım. Asıl düğüm noktaları şu idi. Mensup olduğumuz Türk milletinin Osmanlı devrinden önceki tarihi ve medeniyet sahasındaki eserleri nelerdir? Sadece askerî zaferleri veya mağlûbiyetleri olan, siyasî teşekkülden gayri medenî eserlerden mahrum bir millet mi idik? Buna içten inanmıyordum, fakat madde olarak da, o zamanlar okuyacak, belleyecek pek az şey vardı veyahut ben tanıımıyordum. M. Kemal bu sorularıma çok ilgi göstermiştir. Türk Tarih Kurumu kuruluş günleri, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin hazırlık ve açılış safhaları esnasında, Türk Tarih ve medeniyeti üzerindeki çalışmalar ve tartışmalar, bir Devlet başkanı olan Gazi M. Kemal Atatürk'ü meşgul eden başlıca konu idi. Mütemediyen okuyan ve bu mesele için okuyanları, bilginleri etrafına toplıyan Atatürk'ün muhitinde, daima fikirlerin ortaya atılması ve bunların formüllere bağlanması şart gibi idi. Etrafindakileri konuşTURUR, fakat kendisi de mutlaka bir konuşma ile meseleleri açar ve fikirleri toplardı.

İşte, bu durumlara şahit olmuş bir insan sıfatiyle çeşitli meseleleri yakından not etmiş veyahut da not ettirmişimdir. Bunlar Atatürk'ün kendi hayatına ait hâtıralar olduğu gibi, çeşitli meseleler üzerindeki düşünceleridir. Ekseriya konu, Türklerin medeniyet tarihindeki yeri meselesine gelince, çok uzun konuşmalara sebebiyet verirdi.

1936 yılının sonbaharındayız. T. T. Kurumu meşhur Alaca-Höyük kazılarını en verimli bir surette ilerletiyor. Diğer tarih ve dil çalışmaları devam ediyor. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin açılışı senesidir. Atatürk "Maarif Vekâletinin" resmî ünvanını "Kültür Bakanlığı" olarak kullanılmasını istemiştir. İşte bu tarihlerde (1936 sonbaharı) Cenevre Üniversitesindeki tahsilime devam için gideceğim gece, konuşmalar kültür meselesi üzerinde cereyan ediyordu.

Sorular şunlardı: Kültür ne demektir? Kültürün vazifesi, rolü, hedefi ne olmalıdır? Türk kültürçüleri bu rolü nasıl yapmaktadırlar?

Bunlar üzerinde konuşulacak ve bir kişi de not tutacaktı. İşte o notlardan bir kısmını aynen veriyorum.

Bu sorulara şöyle cevap verdiğim tesbit edilmiş.

“Kültür, bir milletin bütün tarihi seyrini gösteren bir harekettir. Bugün yaşayan milletler varlıklarını ispat ve idame için çalışırlar, fakat onların dayanacağı bir esas, kökünü kendisinden alacağı bir kültürleri bulunmazsa, temel sağlam olmaz. Onun içindir ki tarihlerinde kültür izi bırakmayan milletlerin en nihayet yalnız adları kalmıştır. Türk milleti beş altı yüz sene önce yine kültürlerinin bir safhasına dayanarak, bütün cihanı istilâ fırsatını bulmuştu. Ancak bu istilâ yalnız askerlik kudretiyle değil, milletin yüksek kabiliyeti ve maddî delilleri elimizde bulunan kültürüyle olmuştur. Halbuki sonraları bunun ihmali yüzünden o devlet maziye karıştı, yok olmak derecesine vardı. Türkiye Cumhuriyeti, kültürünü bugünkü şartlar içinde inkişaf ettirmektedir. Burası muhakkak olmakla beraber, Türk kültürçüleri eskiye de ehemmiyet vermekte, eskinin ve tarihin derinliklerini araştırmaktadır...”

Bu mesele üzerinde diğer konuşanlar da olmuş ise de aynen not edilmediği için burada bildiremeyeceğim.

Atatürk'ün bu konu üzerine sözleri şudur :

“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür. Bu sözü burada ayrıca izaha lüzum görmüyorum. Çünkü bu, Türkiye Cumhuriyetinin okullarında bir çok vesilelerle eser halinde tesbit edilmiştir.

Kültür, okumak, anlamak, görebilmek görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.

Yine insan, enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında -insanın- diyen bir vasfı mahsusudur.

İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz, insan vasfı olarak insan yaratmak için bir esasî unsurdur.

Bunu kısaca izah edelim: Kültür, tabiatın yüksek feyzleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey mündemiçtir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık v.s... Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğumuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek vasıfları, kendi çocuklarına hafidlerine ve âtisine vermesi demektir.

Buraya kadar anlatmak istediğimiz, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocukları, kültürel insanlardır. Yani hem kendileri kültür sahibidirler, hem de bu hassayı muhitlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarına kanidirler”

diye yazdırdıktan sonra, Avrupa kültür ve metodlarından istifade etmenin şart olduğuna ve bunun için Türk münevverlerinin bu medenî âlem ile temas etmelerinin ve kültür alış verişi yapmalarının zaruretine işaret etmişti.

1930 yılında yine bu meselelere ait bir konuşmada, o şu cümleyi söylemişti ; **“İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet ibda ve icat kabiliyetidir,,. İcadı ve yaratıcılığı yapabilen insanların ise, mutlaka kültürlü olmalarının şart olduğunu tebaruz ettirmiştir.**

Atatürk’ün bu sözleri hiçbir yerde yayınlanmadığı için, önemli buluyor ve bundan dolayı ne gibi şartlar içinde ve hangi tarihte bu fikirlerini söylemiş olduğunu tesbit etmiş oluyorum.

Atatürk’ün Cumhurbaşkanı olarak, resmî nutuklarında kültür işlerimize ne kadar ehemmiyet verdiği meydandadır. Diğer taraftan hususî konuşma ve hasbihallerinde bu meselelerde daima fikrini yormuş ve formüller tesbit etmiştir.

Atatürk’ün asıl “kültür” kelimesinin lûgat mânası yanında medeniyet ve hars kelimelerinin de şümüllü mânası ve medlûlü üzerinde durmuş ve her üç mefhum ile, aynı meselelerin izahını düşünmüştür. Meselâ o, medeniyeti şöyle tarif etmiştir :

Bir insan cemiyetinin a) devlet hayatında, b) fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, c) iktisadî hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtıçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır.» derken, bütün bu kurulların ve meselelerin tetkikinin bir milletin tarihinin anlaşılabilmesi için lüzumlu olduğuna inanmıştır. Aynı zamanda O, bugün yaşamakta olan milletlerin medenî seviyelerinin, bütün bu müesseselerde fert ve cemiyet olarak meydana getirebilecekleri eserlerle ölçülebileceğini kabul etmiştir. Bir içtimaiî heyetin medenî ve kültürlü bir insan topluluğu olabilmesi, bütün bu kurullarda göstereceği inkişafa muvazı olarak ilerlemesi ile mümkündür ve tâm tekâmülün ancak o zaman bahis mevzuu olabileceği kabul edilebilir.

Atatürk Türk milleti için medenî, kültürlü bir istikbali, ideallerin en büyüğü saymıştır.

Şimdi bir başka mesele üzerinde durmak istiyorum.

1937 yılında Atatürk Sosyoloji kitapları okuyor ve aynı konuları okuyanlara sorular soruyordu. Sosyolojik meselelere ilgi göstermesi nazarı bilgilere hayattan örnekler bularak tahliller yapması için bir vesile teşkil ediyordu. Esasen onun için cemiyet psikolojisi meçhul bir konu değildi. Ancak her zaman ve mekânda şartların değişmesine önem vermek gerekiyordu.

İşte bir akşam (1937) Kemal Atatürk çeşitli günlük olayların tahlilini yaparken aynen not edilen aşağıda okunacak kısımları söylemişlerdi. Cümlelerde bazan tam türkçe kelimeler olduğu gibi, alışkanlık icabı olarak da, eski terimleri kullanmış olduğu görülüyor. Kendisinin üslûbuna dokunmamak için bunları aynen bırakıyorum.

Kemal Atatürk diyor ki :

İÇTİMAİ HEYETİN YÜKSEK KIYMETİ VE YENİLMEZ KUVVETİ NEDİR?

“Bir içtimaî heyette kıymet ve kuvvet, onu kuran fertlerin kendilerini kıymet ve kuvvet telâkki etmelerindedir. Ancak, bu gibi fertlerden vücut bulmuş olan içtimaî heyetlerdir ki, yekpare kıymet ve kudret manzarası arzedebilirler.

Şüphesiz, ayrı ayrı fertlerin kıymet ve kuvveti olabildiği gibi, kıymetsizliği ve kuvvetsizliği de olabilir; bu gibiler dahi ökül (mecmu) kıymetin ve kuvvetin içinde bulundukça kendilerini büyük ve şâmil ökülден hissedar sayabilirler. Gayesi fert değil, kütle terbiyesi olanlar, bu hakikati bilmemekle beraber, bu hakikata sığınabilecek olanların dahi kusurlarına bakmaksızın, onları tıpkı o büyük içtimaî heyetin en aziz uzuvları ve unsurları gibi görmekte ve göstermekte tereddüt etmemelidirler. Böyle gören ve gösteren insanlar yanılmış, hata etmiş, sayılmazlar; bilâkis bunlar kendilerinin de mensup olmakla iftihar duyacakları içtimaî heyetin içinde, herkesin, her şereften yalnız hisseyap olduğunu değil, hattâ bizzat o şerefin sahibi olduğunu dahi göstermiş bulunmalarından memnun olmalıdırlar.

Ben bu hakikati, derece derece takibettiğim okulları bitirdikten sonra, hayata fiilen dahil olduğum zaman duyduğumu söylemeliyim.

Bunu kısa ve amelî misallerle izah etmek daha kolay olacaktır benim için. . . Meselâ bir tabur içinde bir alay içinde, isterseniz bir kolordu, bir ordu içinde yapılmış olan bazı tatbikatlarda, bazan bir bölük kumandanı, bazan bir keşif kolu zabiti, bazan da bir hakem olarak bulunduğum vaki olmuştur. Tatbikat veya manevra muvaffak olduğu zaman, etrafıma bakmaksızın, derhal kendi kendime övündüğümü hatırlarım; çünkü bütün bu tatbikat veya manevranın parlak neticesini ben hazırlamışım. Hakikatde ben, belki de bana tevcih edilen bu vazifeyi büyük dikkatle takibetmiş ve onda muvaffak olmuşumdur; fakat bütün kütlenin muvaffakiyetini kendime atfetmek cesaretini kendimde görmüş isem, bu da affolunmalıdır; çünkü o umumî hareket ve faaliyet içinde, benim gibi vazifesini dikkatle ve namuskârane yapmış binlerce insanın mevcut olduğunu düşünelim, bunların her birinin ayrı, ayrı benim gibi düşünmüş olduğunu da elbette kabul edelim; ve fakat ne benim, ne o binlerce namuskâr ve fedakâr insanların çalışmaları bir makamda ve bir kafada merkezleştirilmemiş olsaydı, hiçbirimiz yaptıklarımızla iftihar duymak cesaretinde bulunamayacaktık.

İnsanlar, dünya yüzünde insan sıfatını aldıkları, tarihten önceki zamandan bu güne kadar, yalnız yaşayamıyan ve behemehal içtimai halde yaşamak nasibi tabiisinde yaratılmış olduklarını bilmelidirler. İşte bu itibarla hepimiz söyleriz, hepimiz şerefleniriz, hepimiz bu şerefi kendimize atfedebiliriz; fakat hakikat şudur ki, her ferdi şeref, ve haysiyet ve kahramanlık hiçbir ferdin değildir, bütün bu fertlerden mürekkep olan içtimai heyetindir.

Bu heyet içinde bilhassa şeref kademeleri yapmak hatadır, kuvvet kademeleri yapmak, bu ise o içtimai heyetin yapabileceği şey değildir, o içtimai heyetin şuuru haricinde, onun doğurabileceğinde ve doğurabileceklerinde tecelli eder ise cemiyet kendinden mevlut olan bu vaziyetlere karşı yadırgamaz".

* * *

Gazi M. Kemal Atatürk bu sözlerle içtimai heyetin esas olduğunu belirtmekle beraber, fertlerin ayrı ayrı vazife mesuliyeti hissetmeleri ve başarı göstermeleri sayesinde muvaffakiyetlerin elde edileceğini kabul etmektedir. Bu fikrin herkes tarafından benimsenmesi, milletlerin fertlere değer vermesi ile içtimai heyetin büyük değer kazanacağı prensibi ortaya çıkmaktadır. Bugünkü dünyamızın

“Birleşmiş Milletlerin insan hakları” beyannamesinde ortaya konan prensipler ve Unesco çalışmaları bu esaslara uygundur.

İnsan cemiyetlerinde, fertler kültürlü ve değerli olduğu nisbette o cemiyet medenî seviyeye yükselebilir. Türk milletinin nasibinin bu esaslarda olması, hepimizin samimî dileği değil midir?..

Yazımı, Gazi M. Kemal’in 1930 da söylediği ve hiç neşredilmemiş bir cümlesi ile bitirmek istiyorum. O diyor ki:

“Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felâketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lazımdır”.
